

10. Новиков Л. Художественное проектирование в системе дизайна / Леонид Новиков // Декоративное искусство СССР. – 1972. – № 8.

В статье рассматриваются основные проблемные понятия, необходимые для исследования истории и теории дизайна: “техническая эстетика”, “арт-дизайн”, “нондизайн” и “этнодизайн”. Предлагается тернарную морфологию направлений проектного творчества середины XX ст. заменить на семизначную, характерную для начала XXI столетия.

Ключевые слова: дизайн, “техническая эстетика”, “арт-дизайн”, “нондизайн”, “этнодизайн”, морфология.

The article discussed the main concepts important and topical for research of history and theory of design: “technical aesthetics”, “art design”, “nondesign” and “ethnodesign”. Proposed to change a ternary morphology of directions of creative projects in the mid of XX century to the seven sections morphology indicative for the beg. of XXI century.

Key words: design, “technical aesthetics”, “art design”, “nondesign”, “ethnodesign”, morphology.

УДК 730:726

Ірина Дундяк

СКУЛЬПТУРА ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА ПОЧ. ХХІ ст. У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ СУЧАСНОЇ МОНУМЕНТАЛЬНОЇ РЕЛІГІЙНОЇ СКУЛЬПТУРИ

У статті розглянуто головні напрями релігійної скульптури міста Івано-Франківськ. Визначено загальні тенденції розвитку міської скульптури України ХХІ ст., проаналізовано основні пам'ятки релігійної монументальної скульптури міста, звернено увагу на персоналії скульпторів.

Ключові слова: Івано-Франківськ, релігійна скульптура, духовна тематика творчості.

Усебічне дослідження взаємовпливу культури й релігії, переосмислення цінностей культури сьогодення, її змістовного, значенневого елементу є необхідним і має очевидний практичний вимір, який впливає на формування оптимальної культурної парадигми України. Роль релігії в житті українського суспільства є перманентною, адже більшість релігійних питань так чи інакше стосуються життєвих інтересів широких верств населення. З початком ХХІ ст. церква та релігійні організації дедалі частіше почали заявляти про себе як про діяльних учасників суспільних процесів.

Релігійний фактор посідає важливе місце в суспільно-політичному й духовно-культурному житті сучасної Європи. Окрім того, варто констатувати особливий вплив глобалізаційних процесів на релігійну свідомість сьогодення й питання національної самоідентифікації. Тому перед церквою та суспільством нині (не лише в Україні) постає важливе завдання: досягти нової інтерпретації трансцендентного, божественного в нових, але зрозумілих мистецьких формах. Однією з таких форм є сучасна сакральна скульптура.

Мета нашої розвідки – проаналізувати типові тенденції, явища й особливості релігійного сприйняття світу, утілені в сучасній міській скульптурі Івано-Франківська. Твори станкового характеру ми залишаємо поза полем цього дослідження.

Питання взаємодії мистецтва й релігії на сьогоднішньому етапі ґрунтовно досліджують багато вчених, зокрема, С.Кримський [5], В.Бодак [1] та інші. Серед праць дослідників сучасної вітчизняної скульптури в контексті нашої розвідки слід виділити Л.Лисенко [7] і М.Протас [8]. Окремі питання трансформації нинішньої міської скульптури України докладно висвітлює Н.Журмій [3; 4].

Теперішня сакральна скульптура Івано-Франківська – явище доволі цікаве. Однак для розуміння його варто означити декілька віх з історії цього питання. Історія скульптури Івано-Франківська не така давня, як, наприклад, Львова, але й у ній багато цікавих творчих постатей минулого та сьогодення. Слід пам'ятати, що довший час, тобто від заснування й до сер. ХХ ст., великі замовлення на скульптурні роботи в Станіславі (тепер – Івано-Франківськ), у тому числі й на сакральну тематику, отримували митці з інших міст. Тому деякі з видатних українських майстрів лише на короткий час осяяли наше місто яскравим світлом свого таланту, проте їх твори можна побачити й нині в Івано-Франківську. Серед цих імен і пам'яток є й твори

сакральної тематики. Так, у ХVІІІ ст. учень відомого майстра І.Пінзеля – Матвій Полейовський працював певний час у Станіславі. Він виконував роботи для кафедрального костелу (колегіати). Це, зокрема, “Статуя рицаря”, що свого часу входила до числа чотирьох постатей з надгробка Андрія Потоцького, засновника міста. У ній явно простежуються риси, притаманні пластиці рококо.

Серед утрачених пам’яток сакральної скульптури варто пригадати такі. У 1730 р. місто спіткала велика пошесть – епідемія чуми, яка забрала із собою багато жертв. Померлих ховали по дорозі на Тисменицю, тому пізніше в тисменицькому передмісті поставили статую Христа, який тримав у руках земну кулю з написом “Спасителю світу, помилуй нас!” (її було знищено після Другої світової війни). Кількома роками пізніше, тобто, в 1739 р., перед колегіальною церквою поставили статую Богородиці на пам’ять про врятування міста від облоги росіян. Ця скульптура в галицькому передмісті виглядала так: на квадратному постаменті стояла кругла колона, на якій покоїлася куля розміром із гарматне ядро, а на ній була скульптура Богородиці. За деякими джерелами, фігура мала 10 метрів висоти [6].

Слід зауважити принагідно й те, як формувалася скульптура Івано-Франківська в другій половині ХХ століття. Історичні реалії 1945–1980-х рр. внесли свої корективи в розвиток мистецьких процесів міста. Насильно впроваджується нове розуміння мистецьких завдань і напрямів, утверджуються нова стилістика та лексичний набір образотворчого мовлення – соціалістичний реалізм. На Івано-Франківщині починають працювати випускники ленінградських, київських, одеських мистецьких навчальних закладів, які привнесли в мистецтво краю комуністичні ідеї, де не було місця релігійному мистецтву. Ознаками мистецького життя 1990-х рр. було розширення творчих можливостей художньої інтелігенції, зумовлене здобуттям Україною незалежності. У виставковій діяльності започатковано міжнародні мистецькі проекти, фестивалі, симпозіуми, бієнале, заохочується розвиток постмодерністських стилістичних напрямів. Загострюється увага на дослідженні мистецької спадщини кін. ХІХ – пер. пол. ХХ ст., у тому числі й на творчості митців-емігрантів і репресованих у період радянського тоталітаризму. Музеї здійснюють пошук творів сакрального мистецтва, відбуваються виставки релігійного спрямування.

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. у мистецтві української скульптури відбулись якісні зміни, які сприяли активізації скульптурної діяльності майстрів різних регіонів України, зародженню нових скульптурних осередків. Тому декілька слів потрібно сказати про тенденції в міській скульптурі, адже в сучасних умовах свободи слова та творчості міська скульптура стала відображати вподобання суспільства, його соціокультурні цінності й моделі поведінки. У міській скульптурі сьогодення відображені ті ідеї та образи, які населення міст хоче бачити в просторовому оточенні свого життя.

Як влучно зазначає Н.Журмій, у таких скульптурах паралельно з пошуком національної ідеї, героїв і власної ідентичності, відродженням українських традицій та культури, що було дуже актуально в 90-х роках ХХ століття, відобразились особливі симпатії до певних літературних і кіноперсонажів, що знайшли відгук у душах сучасних українців [6]. Це можна вважати сплеском маргінальних тенденцій, які проявились у монументальних скульптурних творах, присвячених літературним та кінематографічним персонажам (“Проня”, “Голохвастов” із “За двома зайцями” М.Старицького, герої романів І.Пльфа та Є.Петрова “12 стільців” і “Золоте теля” – Остап Бендер, Шура Балаганов, Елочка Шукіна (Людоедка), отець Федір та ін.). Щоправда, така тема не могла з’явитися в радянській міській скульптурі, адже це суперечило б комуністичній ідеології. М.Протас причину появи та стрімкого поширення пам’ятників кіногероям і акторам в улюблених ролях пояснює потужною хвилею попудізму в монументальній скульптурі, особливо наприкінці 90-х років [8, с.196]. Приємно відзначити, що Івано-Франківськ оминула ця тенденція. Не забуваємо також про популярні сьогодні пам’ятники іншого типу – полтавській галушці чи ніжинському огірку. Можна вбачати в названих вище явищах загрозливу для соціуму тенденцію деградації морально-етичних ідеалів та духовних цінностей суспільства. Проте слід усе ж зауважити, що такі пам’ятники з’явилися поряд із численними пам’ятниками видатним громадським діячам, письменникам, духовним ідеям чи подіям українського державотворення.

Стосовно міської скульптури Івано-Франківська, то тут уже є 58 пам'ятників різних історичних епох. Однак попри велику кількість пам'ятників у нашому місті, досконалих та ідеальних, таких, які би задовольняли всіх, дуже мало. Серед найудаліших монументів фахівці відзначають ті, котрі постали тут найдавніше, бо вони мають свою специфічну витонченість і співзвучність з архітектурним ансамблем. Майже одноголосно всі вважають, що таким є пам'ятник Адамові Міцкевичу. Він вписується в архітектурне оточення, а також найбільш наближений до традиційних європейських монументів. Багато невдоволених монументом Іванові Франку, щойно встановленим пам'ятником Тарасові Шевченку в однойменному парку залишається чимало й досі, бо в них помітна навіть неспеціалістам неузгодженість теми і стилю монументів з їхніми розмірами та способом “вписування” в довколишню архітектуру. А при розробці нових монументів (наприклад, пам'ятника засновникові міста, якого бракує), вартувало б узгоджувати їхню тематичну складову з місцем розташування та стилем виконання. Такі зауваження, до речі, стосуються багатьох нових міських скульптурних пам'ятників по всій Україні.

Івано-Франківськ не оминула ще одна характерна тенденція сучасної вітчизняної скульптури – релігійна тематика. Адже проголошення ідей християнства та безсмертя душі наприкінці ХХ ст. стали голосною реплікою в образотворчості. Це було визначальним і спрямовуючим чинником формування нової парадигми українського мистецтва початку ХХІ століття. Коли в мистецтві зникає релігійний сюжет чи культивуються ідеї й цінності, далекі від вічного, тобто, коли воно секуляризується за формою й змістом, то воно зводиться, по суті, до міркувань смертної людини про світ кінцевих речей, що, у свою чергу, призводить до бездуховності, збідніння культури [1, с.24]. Зростання релігійної свідомості прихильників різноманітних конфесійних течій у духовній атмосфері третього тисячоліття зауважив філософ Сергій Кримський, який зазначив, що вона стоїть поряд з осучасненням історичного масиву часів [5, с.25]. За даними соціологічних досліджень, релігія й нині продовжує формувати певні уявлення про світ – у 63,9%, про Космос – у 40,6%, про Бога – у 69,9% респондентів [2]. Тому для такого кола людей важливими й зрозумілими, очевидно, будуть твори релігійної тематики в різних галузях мистецтва. Теми існування Бога, християнських цінностей, каяття, біблійних сюжетів транслиувалися на монументальне мистецтво, зокрема, на міську скульптурну пластику.

Потрібно додати, що зведення пам'ятників святим не було властивим для православ'я. Але на початку ХХІ ст. православна церква почала поступатись ортодоксальними канонами й вдалася до зведення в міському просторі монументальної скульптури православної тематики як до одного зі способів проголошення торжества православ'я на пострадянській території, зауважує Н.Журмій [3]. Мистецтво скульптури наших днів звертається до сюжетів й образів з метою переосмислення сучасних проблем через асоціацію з біблейськими історіями, у пошуках істинної духовності й досконалості. Власне релігійною картина стає тоді, коли в її основі лежить священний канон, підтриманий силою усвідомлення духовності скульптора.

Однак проекція християнської теми на монументальні твори скульптури має свої регіональні відмінності. Міська скульптура ілюструє традиційний поділ України на православну та католицьку гілки. Так, на заході України кількісно переважають пам'ятники католицьким святим і церковним ієрархам. У центрі, на півдні та на сході панує православна тематика. Також в Україні увічніюються видатні постаті, що зробили значний внесок у торжество християнства у світі, наприклад, Папа Римський Іоанн Павло II, митрополит Петро Могила [3]. На заході України особливе місце відведено постаті Папи Римського Іоанна Павла II. На його честь в Україні сьогодні зведено близько п'ятнадцяти пам'ятників (у Львові, Самборі, Дрогобичі, Мостиськах, Брюховичах, Бережанах (Тернопільська область), Кам'янці-Подільському тощо). Подібні пам'ятники є й на Івано-Франківщині в Надвірній і Більшівцях.

Серед пам'яток нової міської скульптури слід відзначити ковані “подарунки” для міста від “Свята ковалів” і скульптури після скульптурного симпозіуму “Апостоли” 1999 року. Зауважимо, що такі симпозіуми належать до найбільш впливових факторів процесу відродження сакральної тематики в скульптурі. Скульптури з пісковика, що в один момент заповнили сквери та вулиці в 1999 р., були приємним здивуванням для франківчан і гостей міста. Серед них варто відзначити складну композицію-розп'яття “Воскресіння” (1999), що стала для самого скульптора глибоко символічною: безпосередньо під час цього пленерного завдання її автор Ю.Мисько захворів, але зміг здолати небезпечну недугу [9]. Ця скульптурна композиція апелює

до т. зв. “фігур” й уквітнних розп’ять, поширених на Закарпатті ще із середньовіччя й на поч. ХХ ст., поки радянська ідеологія не знищила цю традицію. У брилі пісковика висічений наскрізь хрестоподібний силуетний отвір, у якому на тлі німба-сонця постать розп’ятого Христа, що немовби здіймається на небо. Автор неодноразово у своїй творчості відроджує старі традиції української монументальної сакральної пластики. Так, на пленері в Словаччині він виконує з травертину “Архангела” (2001), а в Україні – постать “Христос скорботний” з пісковика (1990) [9]. Особливо слід відзначити потрібність таких симпозиумів-пленерів у контексті великої експансії “штампованих китайських” скульптур християнської тематики, що вже почали з’являтися на території України.

У старому середмісті Івано-Франківська на греко-католицькій катедрі та поряд з нею зосереджені основні об’єкти сучасної сакральної скульптури Івано-Франківська. Зокрема, це – монументальна фігура Богородиці на майдані Шептицького, знайома більшості іванофранківців, яка приваблює виразною лінією силуету. Однак перед тим, як зупинитися на цій ротонді з фонтаном, слід згадати, що домінуючою релігією для всього українського простору є християнство, тому це в монументальному середовищі українських міст було підкреслено масштабними заходами з ушанування 2000-річчя від Різдва Христового та масовим установанням пам’ятних знаків – хрестів. Їх поява проілюструвала значення християнської ідеї для українців. У цих заходах були задіяні й відомі митці Івано-Франківська, зокрема, скульптор С.Топоркова й архітектор Орест Кос.

Знана людьми та шанувальниками пластичного мистецтва С.Топоркова, випускниця Київського державного художнього інституту, відома своїми монументальними пам’ятниками на честь загиблих у Другій світовій війні, камерними тематичними композиціями на дереві, меморіальними дошками – І.Франку (1990), Т.Шевченку (1991); бронзовою станковою роботою “Богородиця з дитям” (1998) і багатьма іншими. Постать Богородиці, що оточена прозорою водою чаші фонтану, підіймається на невеликому підвищенні, яке плавно переходить у ротонду. Сама мармурова ротонда із чотирма колонами увінчана легким прозорим куполом з хрестом. Білий мармур Божої Матері гарно контрастує із сіро-коричневим мармуром ротонди та фонтану, а м’яке трактування форм і виразна лінія силуету фігури ще більше посилюють цей контраст. Доповнює фігуру легкий німб, який підкреслює канонічний і символічний зміст пам’ятника та є способом підкреслити неземну природу персонажа.

Зауважимо, що катедра святого Воскресіння – типова базиліка з трьома навами, невеликим притвором. Півкругле склепіння перекрите двосхилим дахом помірного (не надто крутого) нахилу. Головний фасад увінчаний двома триступінчатими шатровими вежами, які за своїми формами й силуетом не мають аналогів в українській храмовій архітектурі. Головний фасад собору членований пілястрами та нішами, у нішах установлені в 90-х роках ХХ століття скульптури хрестителів України – блаженної княгині Ольги й рівноапостольного князя Володимира. Ці бронзові статуї виконав скульптор Р.Вінтоняк у класицистичній манері з ретельним пропрацюванням деталей обличчя та одягу. Тому фігура св. Володимира сповнена величчю, сили та мужності, а постать св. Ольги по-жіночому тендітна, однак також випромінює силу та величчю і є органічним доповненням фасаду храму.

Серед рельєфів на релігійну тематику в сучасній українській скульптурі чимало робіт де-що інформаційного характеру, адже велика кількість сторінок з історії української церкви є для багатьох з нас невідомою. В останні місяці ХІХ ст. єпископом в Івано-Франківську й у катедрі святого Воскресіння був майбутній митрополит Андрей Шептицький, про що на соборі говорить пам’ятна дошка з його зображенням. Іменем митрополита названий сусідній майдан, на який кілька років тому прорубали в храмі окремих вхід. Автором цього рельєфу є В.Довбенюк, який має в доробку меморіальні таблиці С.Бандері (вул. С.Бандери в Івано-Франківську й Калуші), пам’ятний знак на місці загибелі Р.Левицького в Івано-Франківську, пам’ятники Т.Шевченкові в с. Гвізд Надвірнянського р-ну, учасникам війни в с. Міжгір’я Богородчанського району тощо. На площині рельєфу Андрей Шептицький сидить у митрополичому облаченні й розважливо вдивляється в далечінь. Таке трактування, на нашу думку, є доволі вдалим, адже передає вагомий історичний значення цієї персони для Івано-Франківська зокрема й України загалом.

Пам’ятником, неоднозначним у відгуках про нього, є монумент Вознесіння на Валах. Монумент установлений 28 червня 2001 року, складається з триметрової статуї Ісуса Христа та

двох біломармурових пілонів, на яких знаходяться хрест і бронзова накладка, що імітує німб. Скульптори – львів'яни Р.Сивенький і П.Штаєр, був відкритий в Івано-Франківську на Валах до 2000-річчя Христа. На наш погляд, вдалою є прив'язка пам'ятника до доволі складного рельєфу цього куточка міста. Марші сірих мармурових сходів обабіч постаменту логічно продовжують існуючі там переходи між алеями парку та дають можливість підходів з усіх боків до монумента. Темна постать Христа з дещо піднятими благословляючими жестами вигідно виділяється на білому фоні пілонів. Однак цей ефект є лише, коли дивитися на монумент фронтально, а коли з боків, то силуети дерев парку закривають статую. Ще одним негативним моментом у розташуванні є близькість до центральних ринків, що дещо нівелює піднесений і сакральний зміст пам'ятника. Проте, незважаючи на наведені вище зауваження, він є доволі добрим зразком сучасної релігійної скульптури.

Таким чином, сучасна практика української скульптури підтверджує її високий професіоналізм й активну інтеграцію до європейського художнього процесу, а міська скульптура декларує, що символами української культури та духовності для сучасників є постаті християнських святих. Івано-Франківську вдалось уникнути засилля в період кін. ХХ – поч. ХХІ ст. пам'ятників доволі сумнівного змісту, які віддзеркалюють загрозливу для соціуму тенденцію деградації морально-етичних ідеалів і духовних цінностей вітчизняного суспільства. Сакральна скульптура Івано-Франківська представлена широким спектром міської монументальної скульптури. Тематичний і кількісний діапазони її свідчать про процес відродження релігійної культури та мистецтва, адже такі пам'ятники в місті були віддавна, однак їх знищили впродовж ХХ століття.

1. Бодак В. А. Релігія як феном універсаму культури: християнський контекст : автореф. дис. на здобуття наук. супеня д-ра філос. наук : спец. 09.00.11 “Релігієзнавство” / Валентина Анатоліївна Бодак. – К., 2006. – 32 с.
2. Гаврилюк Т. В. Релігійний пошук в умовах поліконфесійності України [Електронний ресурс] / Гаврилюк Т. В. – Режим доступу : iifpo.pp.net.ua/publ/11-1-0-75 – 42 к.
3. Журмій Н. Трансформація релігійного світосприйняття у контексті сучасної міської скульптури [Електронний ресурс] / Журмій Н. – Режим доступу: www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Vdakk/2011_3/21.pdf.
4. Журмій Н. Маргіналізація соціокультурних процесів в контексті трансформації міської скульптури (на прикладі пам'ятників персонажам творів І. Льфа та Є. Петрова) [Електронний ресурс] / Н. Журмій. – Режим доступу : www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Kis/2011_1/27.pdf.
5. Кримський С. Під сигнатурою Софії / Сергій Кримський. – К. : Києво-Могилянська акад., 2008. – 367 с.
6. Літопис Івано-Франківська (Станіслава) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ivfrankivsk.if.ua/menu.php?id=30021>.
7. Лисенко Л. Українська скульптура межі століть / Людмила Лисенко // Мистецтвознавство України : зб. наук. праць. – 2009. – Вип. 10. – С. 12–21.
8. Протас М. О. Українська скульптура ХХ століття / Марина Протас. – К. : Інтертехнологія, 2006. – 283 с.
9. Протас М. Пластичні парадигми духовних сходжень Ю. Миська [Електронний ресурс] / М. Протас. – Режим доступу : www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/S_myst/2009_6/245-260.pdf.

В статье рассмотрены главные направления религиозной скульптуры города Ивано-Франковска. Определены общие тенденции развития городской скульптуры Украины XXI ст., проанализированы основные достопримечательности религиозной монументальной скульптуры города, обращено внимание на персоналии скульпторов.

Ключевые слова: *Івано-Франківськ, релігійна скульптура, духовна тематика творчості.*

Basic directions of religious sculpture of city of Ivano-Frankivsk are considered in the article. General progress of town sculpture of Ukraine XXI trends are certain century, basic sights of religious monumental sculpture of city of Ivano-Frankivsk are analysed, paid attention on the sculptor persons.

Key words: *Ivano-Frankivsk, religious sculpture, spiritual subject of creation.*